

UTICAJ HIPOTEKARNE KRIZE NA RAZVOJ BANKARSTVA U BOSNI I HERCEGOVINI

THE IMPACT OF THE MORTGAGE CRISIS ON THE DEVELOPMENT OF BANKING IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Tarik Džambegović

SAŽETAK

Neposredno nakon završetka ratnih dejstava u Bosni i Hercegovini, sve komercijalne banke koje su poslovale na teritoriji Bosne i Hercegovine, bile su u državnom vlasništvu. Centralna banka Bosne i Hercegovine je osnovana je 20. juna 1997. godine Zakonom o Centralnoj banci, a ista je počela sa radom 11. augusta 1997. godine, te je puštena u opticaj i nacionalna valuta pod nazivom Konvertibilna marka - KM. Nakon navedenog, privatizacija bankarskog sektora počinje krajem 90-ih godina prošlog stoljeća, a svoj vrhunac doživljava u periodu od 2000 – 2006. godine, čime bankarski sektor u našoj zemlji poprima svoj današnji oblik (komercijalne privatne banke sa (najčešće) inostranom vlasničkom strukturom). Značajan utjecaj na razvoj komercijalnog bankarstva u Bosni i Hercegovini, pored ratnih dejstava, osiromašene privrede i promjene društvenog uređenja, imala je i globalna hipotekarna kriza, koja se desila u periodu od 2007 – 2009. godine. Njen utjecaj na domaću privredu i komercijalno bankarstvo je bio odložen i počeo se manifestovati tek 2008. godine, a trajao je do 2010. godine, kada je počeo privredni oporavak zemlje. Negativan uticaj globalne hipotekarne krize se očitovao krajem 2008. godine, a dejstvo se prenijelo i u 2009. godinu. Vrhunac krize se desio početkom 2010. godine, nakon čega je kriza u potpunosti isčezla do kraja te godine.

Ključne riječi: *hipotekarna kriza, bankarski sektor, Bosna i Hercegovina, krediti, depoziti*

ABSTRACT

Immediately after the end of the war in Bosnia and Herzegovina, all commercial banks operating in the territory of Bosnia and Herzegovina were state-owned. The Central Bank of Bosnia and Herzegovina was established on June 20, 1997 by the Law for the Central Bank, and it started operating on August 11, 1997, and the national currency called the Convertible Mark - BAM was put into circulation. After that, the privatization of the banking sector began in the late 90s of the last century, and reached its peak in the period 2000-2006, which gave the banking sector in our country its current form (commercial private banks with (usually) foreign ownership structure). The global mortgage crisis, which occurred in the period 2007-2009, had a significant impact on the development of commercial banking in Bosnia and Herzegovina, in addition to the effects of the war, the impoverished economy and changes in the social order. Its impact on the domestic economy and commercial banking was delayed and began to manifest itself only in 2008, and lasted until 2010, when the country's economic recovery began. The negative impact of the global mortgage crisis manifested itself at the end of 2008, and the effect was transferred to 2009 as well. The peak of the crisis occurred in early 2010, after which the crisis completely disappeared by the end of that year.

Keywords: *mortgage crisis, banking sector, Bosnia and Herzegovina, loans, deposits*

UVOD

Mnogi faktori su utjecali na razvoj komercijalnog bankarstva Bosne i Hercegovine. Činjenica da se Bosna i Hercegovina našla u tranzicijskom periodu, sa ekonomijom koja je tek izašla iz strahovitih ratnih razaranja, te privatizacije bankarskog sektora, govori dovoljno u kakvim se izazovima nalazila (i još uvijek nalazi) bosanskohercegovačka ekonomija, a naročito sektor komercijalnog bankarstva. Razvoj komercijalnog bankarstva je pratio i razvoj ostalih industrijskih grana, te su banke upravo u postratnom periodu odigrale veoma značajnu ulogu kada je u pitanju postratni ekonomski razvoj.

Po okončanju ratnih dejstava, jedan od prvih izazova sa kojima se susrela Bosna i Hercegovina jeste uspostavljanje funkcionalnog ekonomskog sistema u zemlji. Loš uticaj na ionako ratom razorenu privredu imao je i proces privatizacije državnih kompanija. Uzveši u obzir sve navedeno, ovako lošu ekonomsku situaciju u Bosni i Hercegovini je pogoršavala činjenica da je izvršen prelazak sa jednog privrednog uređenja na drugo, odnosno prelazak sa socijalističkog uređenja na kapitalističko uređenje. Jedan od svjetlih primjera postratne privatizacije jeste privatizacija bankarskog sektora u našoj zemlji, te određenog broja kompanija koje su i nakon provedenog procesa privatizacije nastavile sa uspješnim poslovanjem. Nažalost, veliki broj kompanija po kojima je naša zemlja bila poznata u eri SFRJ, ratni period i postratni tranzicijski period nisu preživjele. Kao rezultat toga, danas imamo dosta veliku stopu nezaposlenosti, odliv radne snage kao i određeni broj trenutno nezaposlenih bivših radnika, koji ne mogu da ostvare svoje pravo na penziju.

Ekonomiju Bosne i Hercegovine prije izbijanja hipotekarne krize karakteriše izraziti deficit tekućeg računa platnog bilansa, koji proizilazi iz deficita u vanjskoj trgovini.

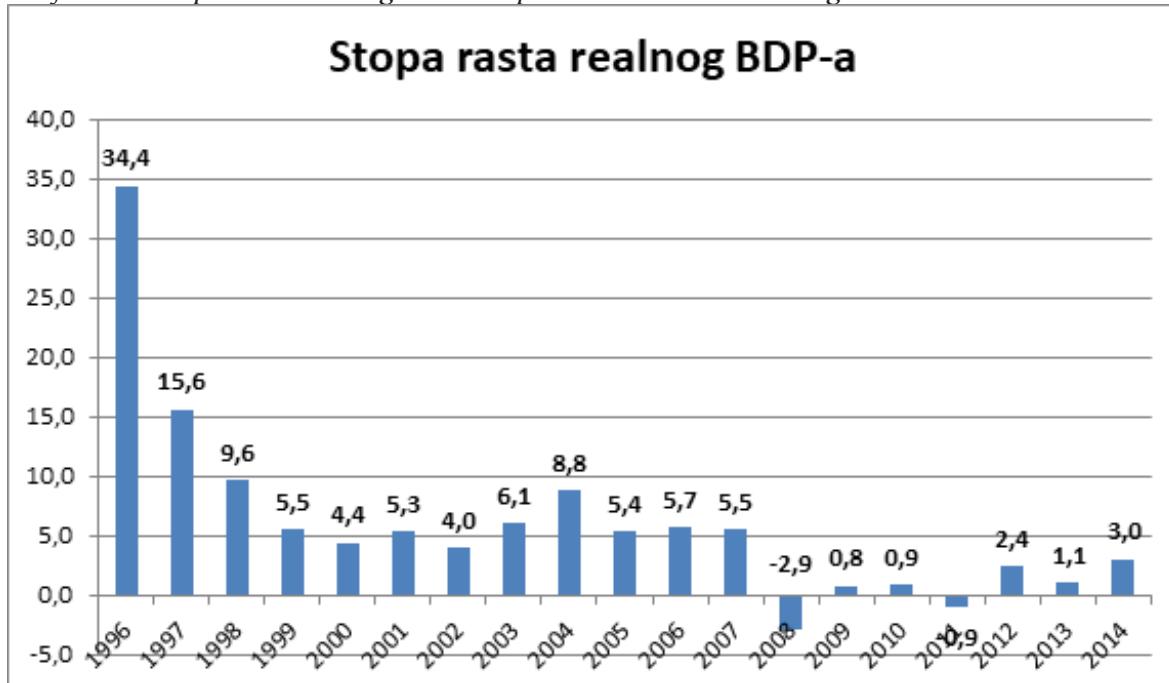
Navedeno proizilazi iz tri osnovne činjenice:

- opća potrošnja u Bosni i Hercegovini prevazilazi proizvodnju, pri čemu se razlika u potrošnji i proizvodnji finansira iz inostranih izvora (krediti, strana ulaganja i sl.);
- prevelika potrošnja je povezana sa ekspanzivnom tražnjom, a u konačnici i sa viškom likvidnosti na tržištu;
- visok rast BDP-a je u čvrstoj vezi sa ekspanzivnom tražnjom koju omogućavaju sredstva iz domaćih i inostranih izvora.

Početak hipotekarne krize u Bosni i Hercegovini se odvija u uslovima ekspanzivne tražnje za razliku od razvijenih zemalja, gdje se početak krize ispoljava kroz smanjenu likvidnost tržišta. U pretkriznom periodu najveći problem Bosne i Hercegovine je već spomenuti deficit tekućeg računa bilansa plaćanja. Kriza se u Bosni i Hercegovini manifestuje kroz smanjen priliv kreditnih sredstava, koja se usmjeravaju u BiH preko banaka koje imaju svoje osnivače u razvijenim zemljama, što dovodi do problema otežanog finansiranja deficita tekućeg računa bilansa plaćanja, a što dovodi do smanjenja tekuće potrošnje.

Smanjena potrošnja u kombinaciji sa smanjenom potražnjom u inostranstvu direktno utiče na proizvodnju, odnosno rast privrede Bosne i Hercegovine. Makroekonomski pokazatelji koji se odnose na bruto domaći proizvod, investicije i nezaposlenost su sa ulaskom u period hipotekarne krize znatno pogoršanju u odnosu na raniji period.

Grafikon 1. Stopa rasta realnog BDP-a u periodu od 1996 – 2014. godine u BiH

Grafikon 2. Stopa nezaposlenosti u periodu od 1996 – 2014. godine u BiH

Globalna hipotekarna kriza se manifestovala kroz pet faza:

- od juna 2007. do sredine marta 2008. – eskalacija bankarskih gubitaka;
- od marta 2008. do septembra 2008. – bankrot niza finansijskih ustanova (uključujući i Lehman Brothers);
- od septembra 2008. do oktobra 2008. – vrhunac krize;
- od oktobra 2008. do marta 2009. – globalna recesija;

- od sredine marta 2009. do juna 2009.
- usporavanje krize (stabilizacija i oporavak svjetske privrede).

Veliku ulogu u pretkriznom periodu su imale i rejting agencije (Moody's Investors Service, Standard&Poor's i Fitch Ratings) koje su tzv. CDO-ovima (eng. Collateralized Debt Obligations) davale veoma dobar rejting uprkos činjenici da isti nisu zavrijedili takav rejting. Dodatno pogoršanje stanja

hipotekarnog (stambenog) tržišta u SAD-u uzrokovale su i paradržavne agencije, odnosno hipotekarne korporacije kao što su: Fannie Mae (eng. Federal National Mortgage Association), Freddie Mac (eng. Federal Home Loan Mortgage Corporation) i Ginnie Mae (Government National Mortgage Association).

Globalna hipotekarna kriza koja je u junu 2007. godine krenula iz SAD-a se vrlo brzo proširila i na svjetsko ekonomsko tržište, odnosno njegov finansijski i realni sektor. Od oktobra 2008. godine do sredine marta 2009., ova kriza se manifestovala globalnom recesijom svjetskog poslovnog sistema, koja je zahvatila i Bosnu i Hercegovinu.

KOMERCIJALNO BANKARSTVO BIH PRIJE GLOBALNE HIPOTEKARNE KRIZE

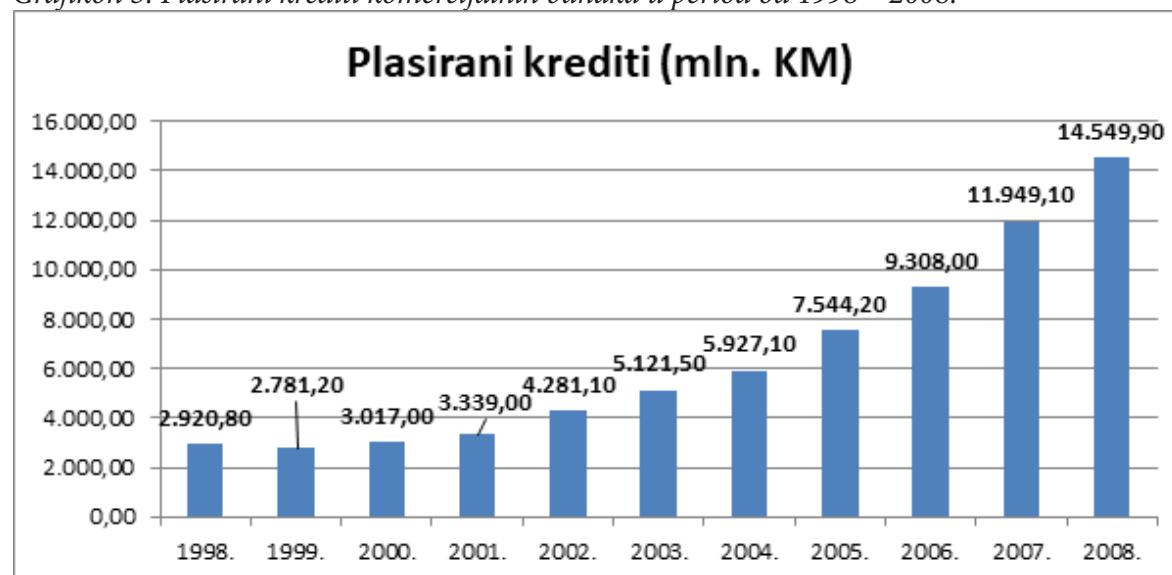
Kao što je prethodno rečeno, razvoj komercijalnog bankarstva Bosne i Hercegovine počinje sredinom 1998. godine, kada je u opticaj puštena nacionalna valuta Bosne i Hercegovine pod nazivom „Konvertibilna marka“. Važno je napomenuti da su komercijalne banke u Bosni i Hercegovini postojale i prije puštanja u opticaj Konvertibilne marke, međutim, nisu

mogle funkcionisati u punom poslovnom smislu, upravo zbog nedostatka nacionalne valute.

Period razvoja komercijalnog bankarstva prije hipotekarne krize se odnosni na period od 1998. do 2008. godine. Jedna od karakteristika ovog perioda je privatizacija komercijalnih banaka (koje su do tada bile u vlasništvu države), kao i povećanje kredita plasiranih prema stanovništvu Bosne i Hercegovine (stambeni, nemamjenski i sl.). Navedeni period je obilježilo i pad realnih kamatnih stopa, zbog ekonomske stabilizacije nakon ratnih dejstava. Država je također, u navedenom periodu, uspostavila i Centralnu banku, kao i druge popratne agencije, koje su omogućile razvoj komercijalnog bankarstva Bosne i Hercegovine.

Pretkrizni period od 1998 – 2008. godine, obilježio je rast plasiranih kredita, kako dugoročnih, tako i kratkoročnih. Za porast plasiranih kredita u navedenom periodu zaslužna je većinom povoljna ekonomska klima, odnosno činjenica da su stanovnici i privredni subjekti osjećali sigurnost za kreditiranje kako dugoročnim, tako i kratkoročnim kreditima. Na grafikonu 3., prikazan je rast plasiranih kredita u pretkriznom periodu, odnosno u periodu od 1998 – 2008. godine.

Grafikon 3. Plasirani krediti komercijalnih banaka u period od 1998 – 2008.

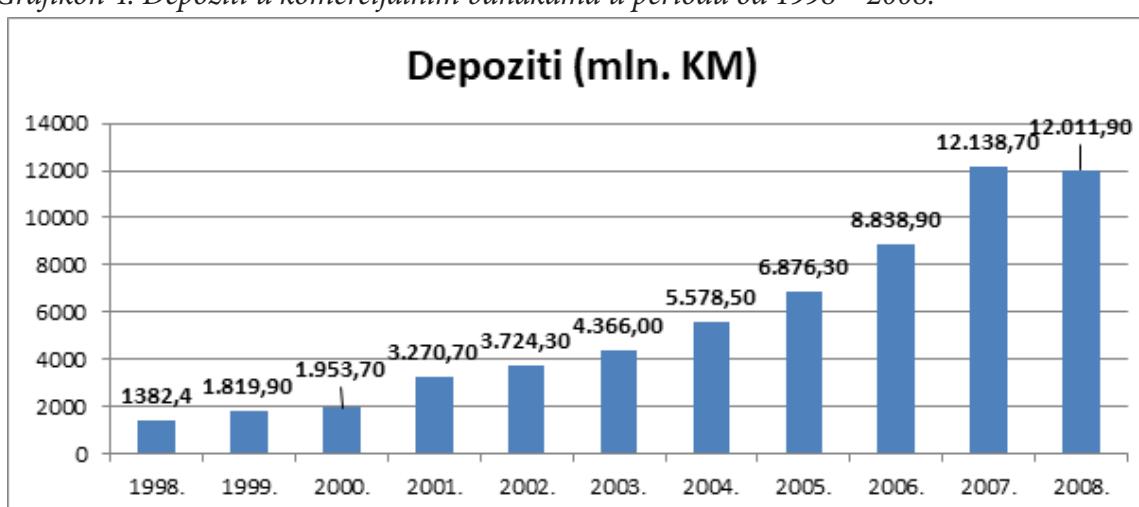

Za povećanje plasiranih kredita zaslužno je nekoliko činjenica. Prije svega, poslijeratnim razvitkom privrede smanjila se stopa nezaposlenosti, pa je mnogo više stanovnika u Bosni i Hercegovini moglo sebi priuštiti kredite. Osim smanjenja stope nezaposlenosti nakon rata, za povećanje plasiranih kredita zaslužno je i povećanje prosječno isplaćene neto plate u posmatranom periodu (krajem 1999. godine, prosječna realna neto plaća u Bosni i Hercegovini je iznosila 192 KM u oblasti ugostiteljstva i turizma, do 415 KM u oblasti obrazovanja, nauke i kulture, dok je

krajem 2008. godine, prosječna neto plaća u Bosni i Hercegovini iznosila 752 KM).

Kada su u pitanju depoziti, u periodu od 1998. do 2008. godine, primjetno je konstantno povećanje depozita (osim u 2008. godini, kada depoziti nisu doživjeli porast u odnosu na 2007. godinu, međutim za tu pojavu nije zaslužna hipotekarna kriza, nego činjenica da je došlo do smanjenja depozita Vlade u komercijalnim bankama). Na grafikonu 4. prikazan je rast depozita u komercijalnim bankama u periodu od 1998 – 2008. godine.

Grafikon 4. Depoziti u komercijalnim banakama u periodu od 1998 – 2008.

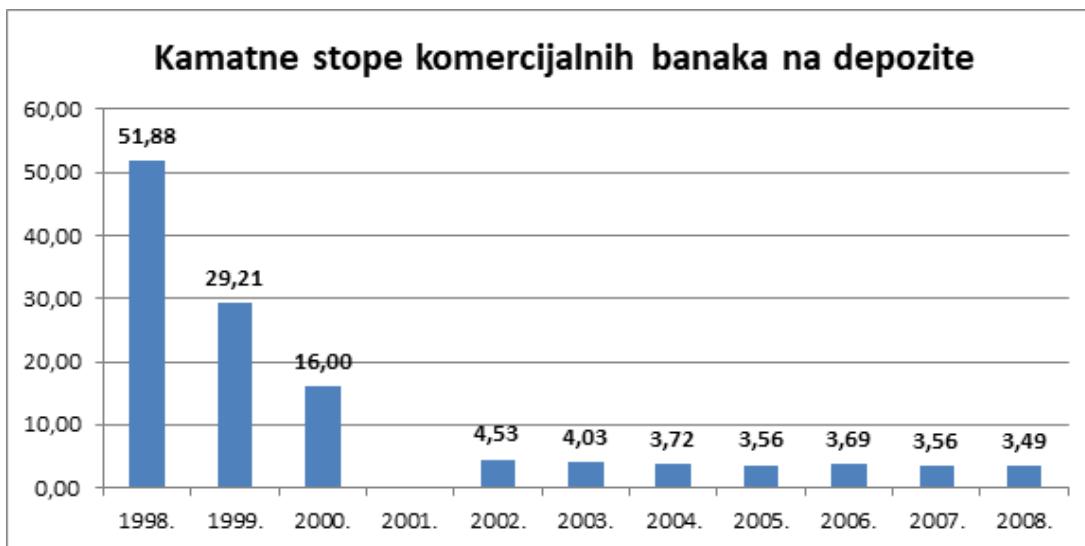

Kao što je rečeno i za rast plasiranih kredita, i za rast depozita u posmatranom periodu zaslužno je nekoliko faktora, prvenstveno povećanje prosječne isplaćene neto plaće u posmatranom periodu, zatim smanjenje nezaposlenosti, ali i povećanje povjerenja stanovništva u Bosni i Hercegovini u komercijalne banke.

Kamatne stope komercijalnih banaka u Bosni i Hercegovini određuje nekoliko faktora. Prvi faktor jeste potražnja za kreditima. AS-AD model nalaže da cijena robe za kojom vlada velika potražnja raste. Upravo ta zakonitost vrijedi i za kredite, odnosno, ukoliko je velika potražnja za kreditima, komercijalne banke će izvršiti povećanje kamatnih stopa, i suprotno. Osim navedenog, kamatne stope komercijalnih banaka su određene i kamatnim stopama Centralne banke, odnosno ukoliko kamatna stopa na

depozite kod centralne banke postane niska (ili negativna, što je slučaj od sredine 2016. godine), komercijalnim bankama neće biti profitabilno da deponuju višak novca (iznose iznad obaveznih rezervi) kod Centralne banke, nego će taj novac upotrijebiti za kreditiranje stanovništva i privrede. Na visinu kamatnih stopa komercijalnih banaka također utječe i visina kamatne stope ECB (Evropske centralne banke), kao i stopa LIBOR-a (eng. London Interbank Offered Rate). Kamatne stope zavise također i od količine sredstava na računima depozita, odnosno što je manje sredstava na računima depozita, kamatna stopa na komercijalne kredite će se povećavati. U posmatranom periodu prije hipotekarne krize, kamatne stope komercijalnih banaka su imale trend pada, sve do 2008. godine, što je prikazano i na grafikonu 5.

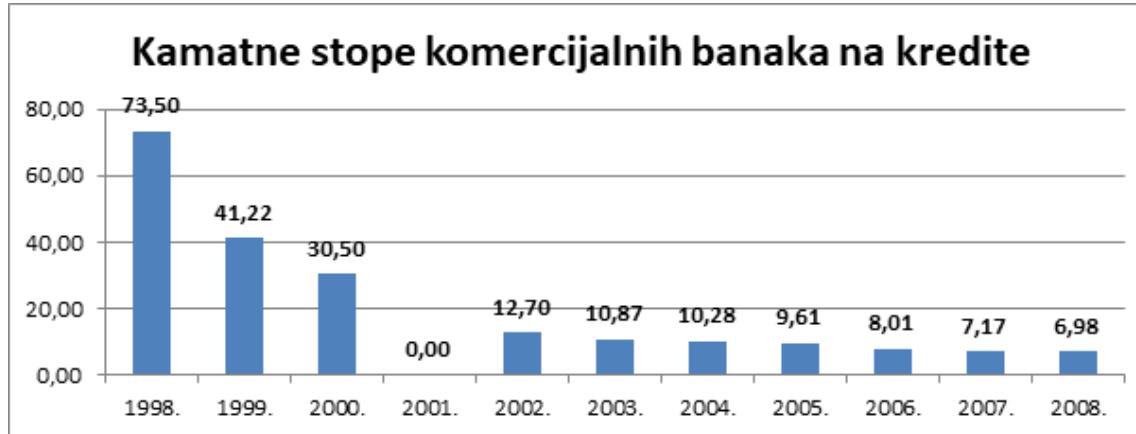
Grafikon 5. Kamatne stope komercijalnih banaka na depozite u periodu od 1998 – 2008.

Podaci za 2001. godinu nažalost nisu dostupni. Sa grafikona je vidljiv pad kamatnih stopa na depozite u periodu do 2005. godine, da bi 2006. godine ta kamatna stopa doživjela blagi porast, a zatim ponovni pad do kraja 2008. godine. Kada su u pitanju kamatne stope na depozite, kao i kamatne

stope na komercijalne kredite, i one su imale trend pada, ali samo do 2005. godine. U posmatranom periodu prije hipotekarne krize, kamatne stope komercijalnih banaka na kreditna sredstva su prikazane na grafikonu 6.

Grafikon 6. Kamatne stope na kredite u periodu od 1998 – 2008.

Podaci za 2001. godinu nažalost nisu dostupni. Pad kamatnih stopa komercijalnih banaka na kredite je obilježen izlaskom iz ratnih dejstava, te uspostavljanjem bankarskog tržišta (vidljivo je da je 1998. godine, kamatna stopa na kredite iznosila čak 73,50%), a zatim i stabilizacijom bankarskog tržišta. Period od 1998 – 2008. godine je okarakterisan kao period privatizacije komercijalnih banaka. „Krajem posmatranog razdoblja, sve banke u Republici

Srpskoj su skoro u potpunosti (izuzetak je samo 1% njihovog dioničkog kapitala) bile privatizovane, dok je u Federaciji BiH ostalo u pretežno državnom vlasništvu pet banaka, odnosno neprivatizovano je oko 15% njihovog ukupnog dioničkog kapitala.“ U tabeli broj 1. prikazana je struktura vlasništva prema učešću državnog, privatnog i stranog kapitala u Federaciji BiH.

Tabela 1. Struktura vlasništva prema učešću državnog i privatnog kapitala u komercijalnim bankama u BiH

Dionički kapital		2000.		2001.		2002.		2003.		2004.		2005.		2006.		2007.		2008.	
		br.	%	br.	%	br.	%	br.	%	br.	%	br.	%	br.	%	br.	%	br.	%
FBiH	Državno vlasništvo					6	21	7	26	6	25	6	25	5	22	3	14	2	10
	Privatno vlasništvo					23	79	20	74	18	75	18	75	18	78	19	86	18	90
RS	Državno vlasništvo	10	56	6	40	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Privatno vlasništvo	8	44	9	60	11	100	10	100	9	100	9	100	9	100	10	100	10	100
UKUPNO		100%		100%		100%		100%		100%		100%		100%		100%		100%	

U tabeli 1. podaci iz 2000. i 2001. godine na web stranici Agencije za bankarstvo Federacije Bosne i Hercegovine nisu dostupni za strukturu državnog i privatnog vlasništva u bankarskom sektoru. Pretkrizni period (2000 – 2008.) karakteriše pad ukupnog broja banaka koje su poslovale na teritoriji Bosne i Hercegovine. Ono što je interesantno, a što je vidljivo i iz tabele 1., jeste činjenica da su banke u većinskoj državnom vlasništvu u Republici Srpskoj prestale da postoje još 2002. godine, odnosno potpuna privatizacija banaka je izvršena 2002. godine, dok je u Federaciji Bosne i Hercegovine prisutan trend pada broja banaka u državnom vlasništvu, s tim da je broj banaka u privatnom vlasništvu relativno konstantan.

KOMERCIJALNO BANKARSTVO BIH U TOKU HIPOTEKARNE KRIZE

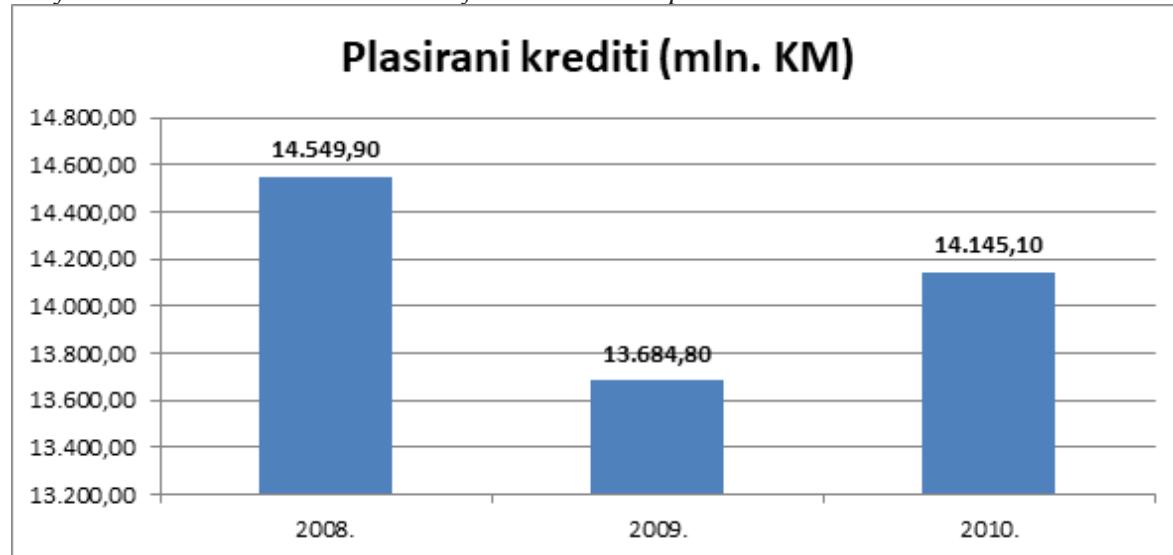
U prethodnom poglavlju prikazan je razvoj komercijalnog bankarstva u periodu prije nastanka hipotekarne krize. Vidljivo je da se nakon završetka rata ekonomsko stanje do 2007. godine stabilizovalo. Stanovništvo i institucije u Bosni i Hercegovini su u navedenom periodu sticali povjerenje u komercijalne banke, kao i bankarski sistem općenito. Nakon relativno stabilizirajućeg perioda u cijelokupnom bankarskom sistemu, hipotekarna kriza u Sjedinjenim Američkim Državama je potresla finansijsko tržište u toj državi, a zatim su njeni efekti počeli uticati i na ekonomije zemalja Evropske unije.

Zbog činjenice da bosanskohercegovačka ekonomija ima partnera u zemljama Evropske unije, kriza se odrazila i na Bosnu i Hercegovinu.

Kriza se ogledala u smanjenju direktnih stranih investicija, zatim smanjenju vanjskotrgovinske razmjene, a samim tim je uticala i na smanjenje bruto domaćeg proizvoda Bosne i Hercegovine i općeg ekonomskog blagostanja u našoj zemlji. Važno je napomenuti da je kriza na područje Bosne i Hercegovine stigla sa određenim zakašnjnjem, odnosno svjetski ekonomski stručnjaci smatraju da je ekomska kriza počela 2007. godine, dok se za početak krize u Bosni i Hercegovini 2008. godina smatra godinom početka ekomske krize.

Zbog činjenice da je kriza u Bosni i Hercegovini počela sa određenim zakašnjnjem u odnosu na ostale Evropske zemlje, kao i na Sjedinjene Američke Države, i efekti krize su počeli da se osjećaju sa određenim zakašnjnjem u odnosu na navedene zemlje. Činjenica koja dokazuje da je kriza imala efekte u Bosni i Hercegovini (osim pada realnog BDP-a) je i pad količine plasiranih kredita od strane komercijalnih banaka, kao i smanjenje depozita u komercijalnim bankama.

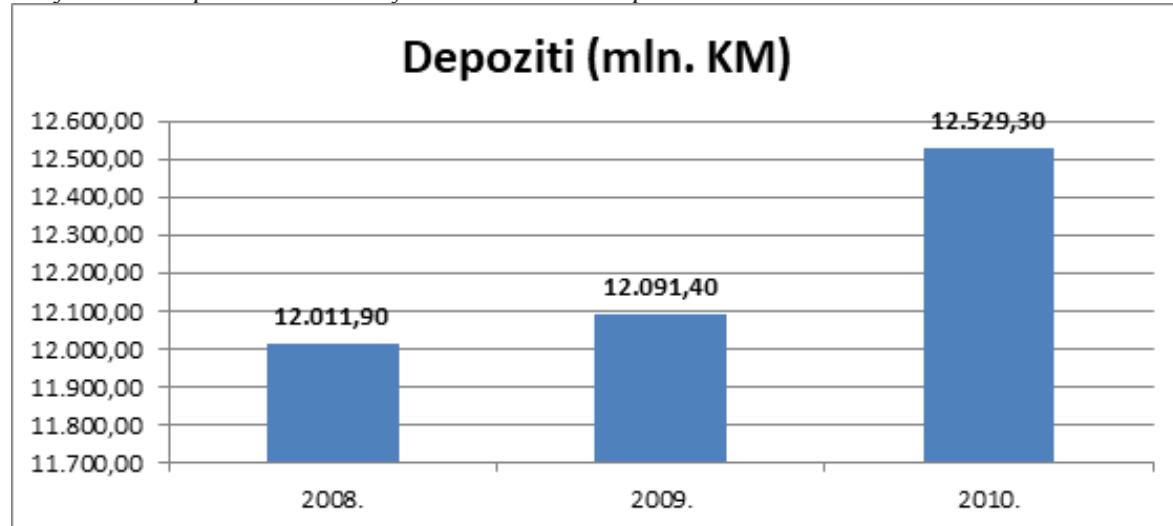
Grafikon 7. Plasirani krediti komercijalnih banaka u period od 2008 – 2010.

Na grafikonu 7. vidljivo je da je 2009. godine došlo do smanjenja količine plasiranih kredita u iznosu od preko 865 miliona KM, a zatim je 2010. godine došlo do povećanja u iznosu od preko 460 miliona KM u odnosu na 2009. godinu, ali to povećanje nije

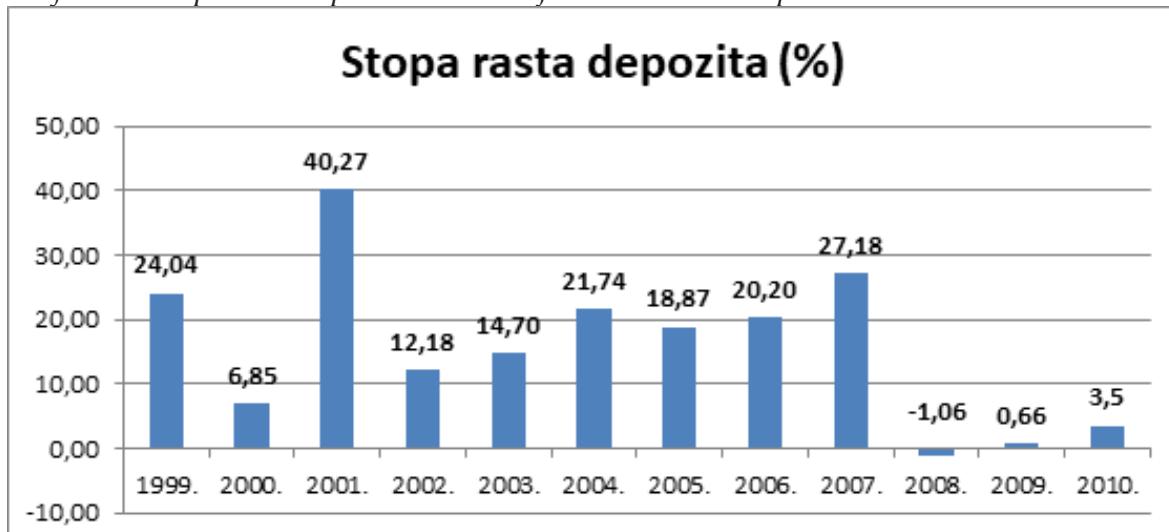
rezultovalo povećanjem nivoa plasiranih kredita u odnosu na 2008. godine (količina plasiranih kredita je 2010. godine i dalje bila manja u odnosu na 2008. godinu čak 404 miliona KM).

Grafikon 8. Depoziti u komercijalnim bankama u periodu od 2008 – 2010.

Sa grafikona 8. vidljivo je da količina depozita u periodu krize nije prestajala rasti, međutim taj rast je bio mnogo usporen. Ako se uzme u obzir da je od 2000. do 2008. godine stopa rasta depozita bila uvijek na dvocifrenom nivou, u periodu od 2008 – 2010. godine ta stopa je bila čak i negativna 2008. godine u odnosu na 2007. godinu. Na grafikonu 9. prikazana je stopa rasta depozita u periodu od 1998 – 2010. godine.

Grafikon 9. Stopa rasta depozita u komercijalnim bankama u periodu od 1999 – 2010.

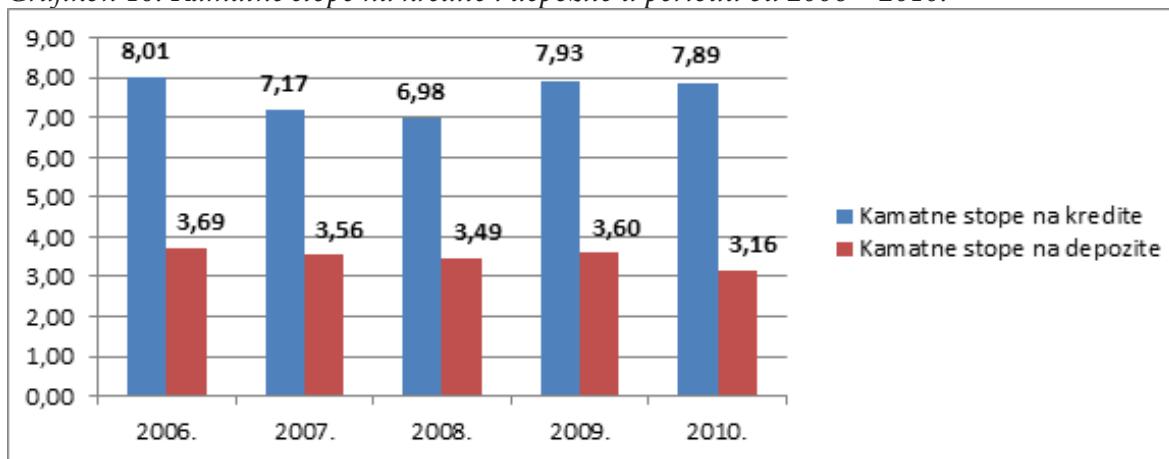

Sa grafikona 9. vidljiv je ogroman pad stope rasta depozita 2008., 2009. i 2010. godine. Pad depozita je dijelom produkt smanjenja depozita Vlade Bosne i Hercegovine, zbog činjenice da se kriza osjećala i u državnim institucijama, što je rezultiralo povlačenjem deponovanog novca. Međutim, osim toga, za pad količine depozita je dijelom zaslužno i stanovništvo Bosne i Hercegovine, koje je povuklo deponovani novac iz komercijalnih banaka. Sve navedeno pokazuje da se kriza manifestovala i u Bosni i Hercegovini kroz poremećaj kreditnih i depozitnih aktivnosti, kada je u pitanju sektor komercijalnog bankarstva.

Kamatne stope u Bosni i Hercegovini u kriznom periodu kretale su se u rasponu od 6,9% do 7,9%. U odnosu na bankarsko tržište razvijenih zemalja (npr zemlje eurozone), to su još uvijek dosta visoke kamatne stope,

koje su posebno bile nepovoljne u sektoru stanovništva, dok su privrednici bili u nešto boljem položaju. Jedan od razloga kojeg komercijalne banke navode za to jeste da je naša zemlja visokorizična za plasman kredita, što nije opravdano ako se uzme u obzir da valutni rizik gotovo ne postoji. Bosna i Hercegovina je valutnim odborom vezana za euro, a većina banaka u našoj zemlji svoje izvore ima u eurima (kroz plasman novca iz eurozone) ili u KM (kroz depozite). I dok je u datom periodu, u sektoru stanovništva, prosječna kamata na kredite 7%, prosječna kamata na depozite iznosi svega 2,5%, čime se ustvari destimuliše štednja građana. Na grafikonu broj 10. prikazano je uporedno kretanje kamatnih stopa na kredite i kamatnih stopa na depozite u periodu od 2006. do 2010 godine.

Grafikon 10. Kamatne stope na kredite i depozite u periodu od 2006 – 2010.

Sa grafikona 10., vidljivo je da su kamatne stope na kredite imale trend pada od 2006. do 2008. godine. Taj pad je uzrokovani smanjenjem plasiranih kredita, odnosno po AS-AD modelu, cijena dobara i usluga za kojima ne vlada velika potražnja, opada. Upravo to je vidljivo i na navedenom grafikonu. Kada su u pitanju kamatne stope na depozite, kamatne stope su ostale skoro na istom nivou tokom posmatranog perioda, sa razlikom od 0,53% u posmatranom periodu. Navedena činjenica se može pripisati tome da je stopa rasta depozita samo u 2008. godini imala negativan predznak, odnosno kamatne stope na depozite nisu imale vremena da porastu (što bi se zasigurno dogodilo da je negativan trend rasta stope depozita nastavljen u naredne dvije ili tri godine). Pad kamatne stope na depozite od svega 0,53% ipak predstavlja znak da je stopa rasta depozita ostala pozitivna, međutim relativno konstantna kamatna stopa na depozite se može pripisati i činjenici da je inostrani privatni kapital najviše zastupljen u strukturi vlasništva komercijalnih banaka,

te je gotovo sigurno da kamatne stope na depozite ne bi imale značajniji rast i da je došlo do negativnog trenda smanjenja depozita kroz nekoliko godina.

Period od 2008 – 2010. godine je karakterističan po tome što je nije došlo do značajnijih promjena u strukturi vlasništva komercijalnih banaka, kako u Federaciji Bosne i Hercegovine, tako i u Republici Srpskoj, bar kada je u pitanju državno i privatno vlasništvo u komercijalnim bankama. Jedina promjena koja je zabilježena u navedenom periodu jeste da je jedna banka u državnom vlasništvu prešla u privatno vlasništvo, odnosno postojeća banka koja je u privatnom vlasništvu je izvršila akviziciju državne banke, te je time ukupan broj banaka u Federaciji Bosne i Hercegovine u navedenom periodu smanjen sa 20 na 19, od čega je na kraju posmatranog perioda, samo jedna banka bila u državnom vlasništvu. U tabeli 2. prikazana je struktura vlasništva prema učešću državnog i privatnog kapitala u komercijalnim bankama u oba bosanskohercegovačka entiteta.

Tabela 2. Struktura vlasništva prema učešću državnog i privatnog kapitala u komercijalnim bankama u BiH

Dionički kapital		2008.		2009.		2010.	
		br.	%	br.	%	br.	%
FBiH	Državno vlasništvo	2	10	2	10	1	5
	Privatno vlasništvo	18	90	18	90	18	95
RS	Državno vlasništvo	0	0	0	0	0	0
	Privatno vlasništvo	10	100	10	100	10	100
UKUPNO		100%		100%		100%	

Vidljivo je da uprkos hipotekarnoj krizi, te njenim efektima na bosanskohercegovačku ekonomiju, nije bilo značajnije promjene strukture vlasništva prema učešću državnog i privatnog kapitala u komercijalnim bankama u Bosni i Hercegovini. Navedena činjenica se može pripisati tome da su banke sa većinskim privatnim kapitalom, kćerke evropskih banaka, koje nisu učestvovale u velikom obimu na finansijskom tržištu Sjedinjenih Američkih Država, te samim tim nisu ni imale velike gubitke uzrokovane

hipotekarnom krizom, a drugi razlog je veličina bosanskohercegovačke ekonomije, koja je u odnosu na druge evropske države veoma mala, te komercijalne banke nisu imale većih poteškoća u održavanju nivoa kapitala u Bosni i Hercegovini u periodu krize.

Globalna hipotekarna kriza koja se u periodu od 2007. do 2009. godine proširila na veći dio zemalja u svijetu, nije zaobišla ni Bosnu i Hercegovinu, pa tako ni naš bankarski sektor privrede. Njeni negativni efekti su značajno

utjecali na poslovanje i profitabilnost banaka, kao i na povećanje broja problematičnih, odnosno nenaplativih i teško naplativih kredita.

Iako se njeni efekti nisu direktno i odmah odrazili na finansijski, pa tako i bankarski sektor privrede, oni su ipak postojali i osjetili se. Stagnacija i pad privredne aktivnosti izazvale su povećanje nezaposlenosti i pad investicija, a u bankarskom sektoru, došlo je do pada kreditne aktivnosti i blagog povećanja kamatnih stopa. Banke su se također suočile sa povećanjem nenaplativih kredita što je bilo očekivano s obzirom na činjenicu da je određeni broj fizičkih lica postao nezaposlen, a određeni broj privrednih društava je ugašen ili su poslovali u otežanim okolnostima.

Ipak potrebno je naglasiti da sektor komercijalnog bankarstva u Bosni i Hercegovini nije bio u tolikoj mjeri pogoden globalnom hipotekarnom krizom, za razliku od bankarskog sektora Sjedinjenih Američkih Država i zemalja u Eurozoni, a razlozi za to su rigorozni zakonski propisi za dokapitalizaciju banaka u našoj zemlji, djelovanje Centrale banke putem stopa obaveznih rezervi, kao i činjenica da komercijalne banke u Bosni i Hercegovini rade po tradicionalnom principu, te se ne bave spekulantskim poslovima.

KOMERCIJALNO BANKARSTVO BIH NAKON HIPOTEKARNE KRIZE

Kao što je prethodno konstatovano u ovom radu, efekti krize su se u Bosni i Hercegovini osjetili sa određenim zakašnjenjem, odnosno ekonomski stručnjaci smatraju da je kriza u Bosnu i Hercegovinu stigla tek 2008. godine (u svijetu se kao godina početka ekonomske krize smatra 2007. godina). Samim tim, i izlazak iz krize je imao određena zakašnjenja, međutim, uvezši u obzir da makroekonomski pokazatelji u Bosni i Hercegovini nisu bili na zadovoljavajućem nivou ni prije krize, može se smatrati da je kriza imala mnogo dublje efekte na ekonomiju Bosne i Hercegovine, nego na ekonomije razvijenih zemalja

poput Njemačke. Prema riječima njemačke kancelarke Angele Merkel, ekonomija Njemačke je izašla jača nego što je ušla u krizu, a to dokazuju i činjenice da je stopa nezaposlenosti u Njemačkoj nakon izlaska iz krize (2010. godine) je bila na najnižem nivou od ujedinjenja Njemačke, a uporedo s tim, zabilježen je i ekonomski rast u iznosu od 0,7%.

Za razliku od Njemačke, makroekonomski pokazatelji u Bosni i Hercegovini nisu davali tako dobru sliku ekonomskega poboljšanja dugo godina nakon što se smatralo da je BiH izašla iz krize. Stopa nezaposlenosti je ostala na visokom nivou, dok je realni BDP bilježio varirajuće vrijednosti (od -1% do 3%). Kada je u pitanju komercijalno bankarstvo i efekti krize na taj sektor, neupitna je činjenica da je kriza imala efekete, te da su isti očitovali kroz različite pokazatelje, ali s vremenom je došlo do stabilizacije ekonomskega prilika u sektoru komercijalnog bankarstva, kao što će biti predstavljeno u nastavku rada.

Nakon perioda krize, koji se na komercijalno bankarstvo Bosne i Hercegovine manifestovao na način da je smanjena količina plasiranih kredita, kao i da je višestruko smanjena stopa rasta depozita, 2010. godine dolazi do relativne stabilizacije cjelokupne ekonomije, kao i ekonomskega prilika u sektoru komercijalnog bankarstva. Na grafikonu 11. prikazana je količina plasiranih kreditnih sredstava u sektoru komercijalnog bankarstva u periodu od 2010. do 2016. godine.

Vidljivo je da su izlaskom iz krize 2010. godine, komercijalne banke svake godine uspjеле plasirati više kreditnih sredstava, da bi zaključno sa 31.12.2016. godine bilo plasirano preko 17,2 milijarde KM kreditnih sredstava. Iz dole prikazanog grafikona, vidljivo je da plasmanom kredita stanovništvo i privredni subjekti u Bosni i Hercegovini nisu izgubili povjerenje u komercijalne banke. Kada su u pitanju depoziti, i u tom segmentu je zabilježen porast, pa je tako na kraju 2016. godine u komercijalnim bankama bilo ukupno deponovano preko 17,7 milijardni KM. Interesantno je staviti u omjer odnos

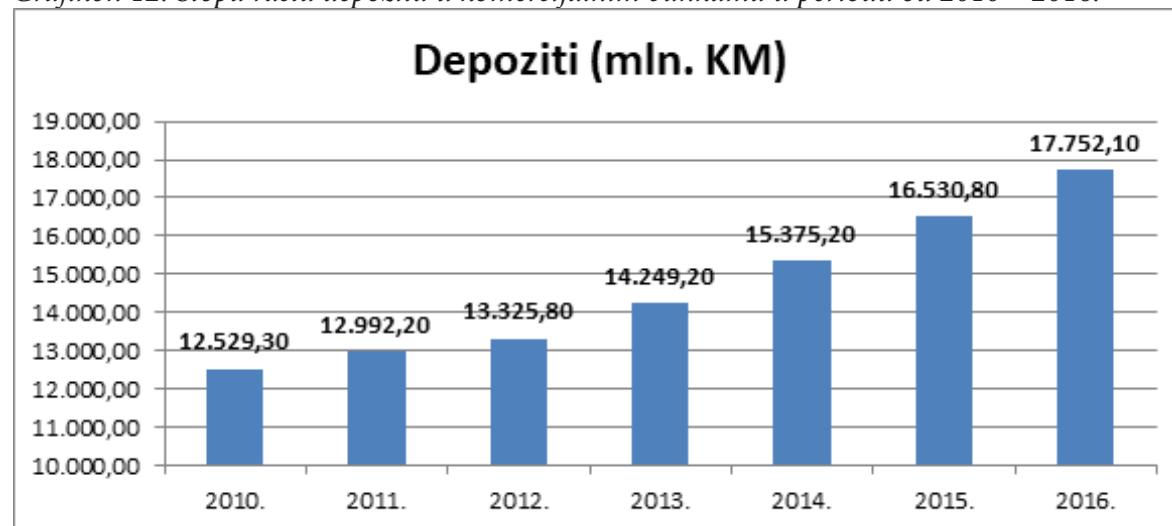
količina novca plasiranim putem kredita i odnos količina deponovanog novca. Vidljivo je da taj omjer promjenjiv i u godinama prije krize, kao i u godinama same krize, te nakon krize. Na grafikonu 12. predstavljena je količina depozita u komercijalnim bankama

u periodu od 2010 – 2016. godine, dok je na grafikonu 13. stopa rasta depozita u navedenom periodu. Omjer količina novca plasiranih putem kredita i deponovanog novca je prikazan na grafikonu 14.

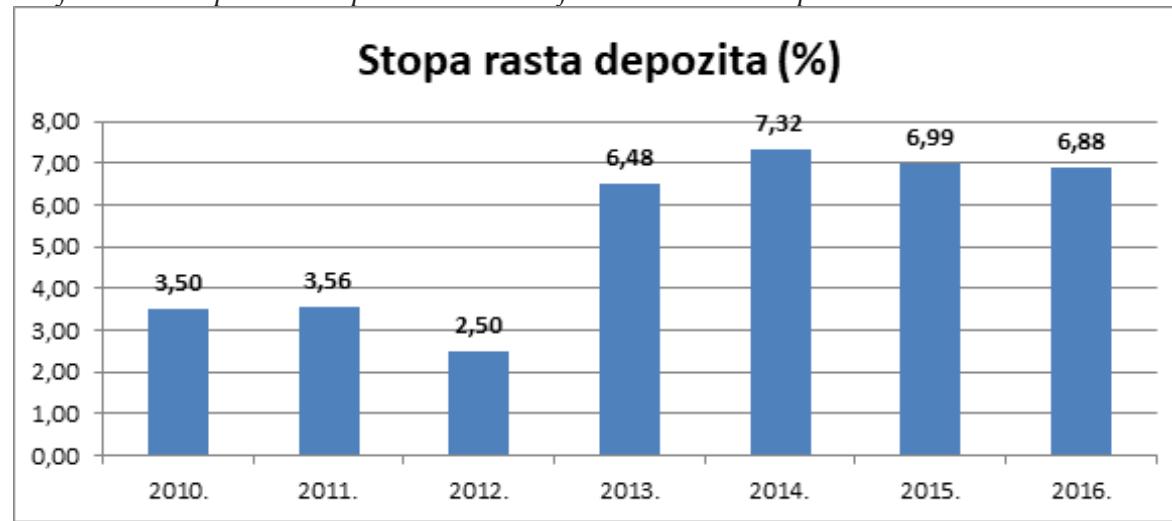
Grafikon 11. Krediti u komercijalnim bankama u periodu od 2010 – 2016.

Grafikon 12. Stopa rasta depozita u komercijalnim bankama u periodu od 2010 – 2016.

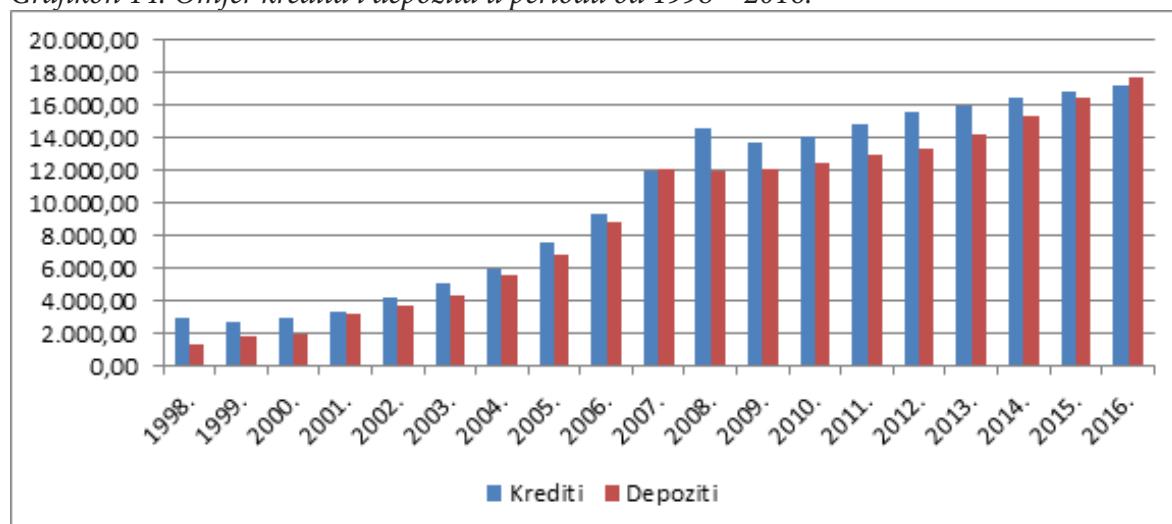
Grafikon 13. Stopa rasta depozita u komercijalnim bankama u periodu od 2010 – 2016.

Na grafikonima 12. i 13. prikazano je kako su depoziti rasli u apsolutnom iznosu, ali i po procentnim stopama. Vidljivo je da je 2012. došlo do smanjenja stope rasta depozita sa 3,56% na 2,50%, da bi 2013. godine, stopa rasta na depozite iznosila 6,48%. Razlog koji

je doveo do smanjenja stope rasta depozita na 2,50% u 2012. godini jesu nerealizovani dugoročni krediti za stanovništvo, koji su realizovani tek u 2013. godini, što se dovelo i do značajnog rasta stope depozita u toj godini.

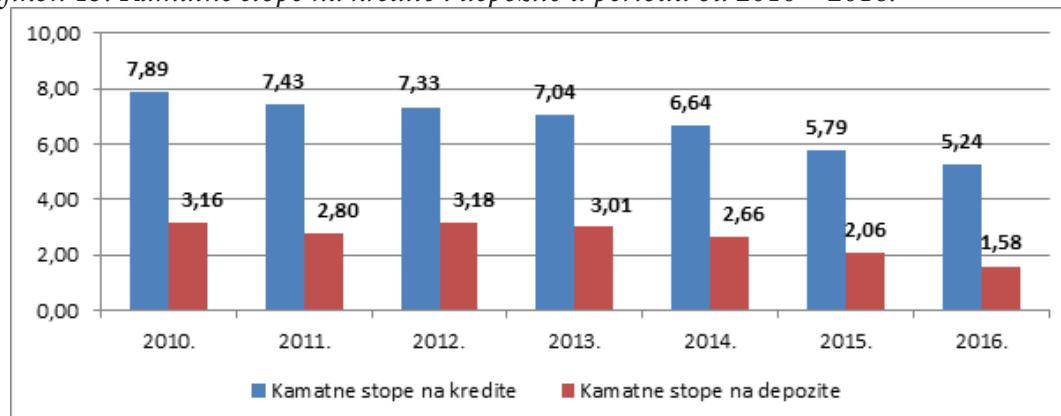
Grafikon 14. Omjer kredita i depozita u periodu od 1998 – 2016.

Kao što je vidljivo na grafikonu 14., omjer kreditno plasiranih sredstava i depozitnih sredstava je u periodu od 1998. do 2016. godine skoro uvijek bio na strani kreditno plasiranih sredstava. Jedino su 2007. i 2017. godine, depozitna sredstva bila na višem nivou od kreditno plasiranih sredstava. Navedeni pokazatelji mogu biti naznake nekoliko pojava: stanovništvo i privredni subjekti osjećaju nesigurnost, te vrše akumuliranje sredstava; Centralna banka BiH provodi mјere za smanjenje kreditnih plasmana komercijalnih banaka; stanovništvo u mnogo manjoj mjeri koristi kreditna sredstva za finansiranje.

Nakon perioda krize, kamatne stope u Bosni i Hercegovini bilježe trend pada, te su zaključno sa 2016. godinom zabilježile najnižu stopu od 5,23%, što je najniža stopa u poslijeratnom periodu. Ovaj pad kamatnih stopa može se dijelom pripisati i padu kamatnih stopa Evropske centralne banke i Banke Engleske, što je uticalo i na Centralnu banku BiH, koja je smanjila kamatne stope, a samim tim su i komercijalne banke imale prostora za smanjenje kamatnih stopa. Osim navedenog, stopa EURIBOR-a je doživjela pad u postkriznom periodu, te je samim tim uticala i na evropsko međubankarsko tržiste.

Grafikon 15. Kamatne stope na kredite i depozite u periodu od 2010 – 2016.

Kamatna stopa na kredite u komercijalnim bankama je 2010. godine iznosila 7,89%, što predstavlja najviši procenat u postkriznom periodu, dok je krajem 2016. kamatna stopa na komercijalne kredite iznosila 5,24%, što je najniža kamatna stopa u poslijeratnom periodu. Kamatna stopa na depozite je 2010. godine iznosila 3,16%, te je, kao i kamatna stopa na kredite, imala trend pada u postkriznom periodu, odnosno, 2016. godine, kamatna stopa na depozite je iznosila svega 1,58%.

U postkriznom periodu, odnosno u periodu od 2010 – 2016. godine, ukupan broj banaka u Bosni i Hercegovini se smanjivao, dok je broj banaka u državnom vlasništvu u 2016.

Tabela 3. Struktura vlasništva prema učešću državnog i privatnog kapitala u komercijalnim bankama u BiH

Dionički kapital		2010.		2011.		2012.		2013.		2014.		2015.		2016.	
		br.	%	br.	%	br.	%	br.	%	br.	%	br.	%	br.	%
FBiH	Državno vlasništvo	1	5	1	5	1	6	1	6	1	6	1	6	1	7
	Privatno vlasništvo	18	95	18	95	17	94	16	94	16	94	16	94	14	93
RS	Državno vlasništvo	0	0	0	0	0	0	1	10	1	11	1	11	0	0
	Privatno vlasništvo	10	100	10	100	10	100	9	90	8	89	8	89	8	100
UKUPNO		100%		100%		100%		100%		100%		100%		100%	

Neupitna je činjenica da je hipotekarna kriza imala negativan uticaj na komercijalno bankarstvo u Bosni i Hercegovini, međutim taj utjecaj je manji, kada se uzme u obzir uticaj koji je hipotekarna kriza imala na npr. Njemačku, Francusku ili Veliku Britaniju. Posljedice hipotekarne krize su se većinom ogledale u smanjenju količine plasiranih kredita, usporenoj stopi rasta depozita, te općenito nestabilnim prilikama u sektoru bankarstva. Ekonomski prilike u Bosni i Hercegovini su bile takve da kriza nije mogla učiniti mnogo štete, kao što je to bio slučaj na evropskim i američkim tržištima.

Banke u Bosni i Hercegovini posluju po tradicionalnom principu, odnosno ne bave se spekulativnim poslovima. U Bosni i Hercegovini postoji samo jedna investicijska banka (dok ih na evropskim finansijskim

godini sveden na svega 1 banku). Važno je napomenuti da je početkom 2010. godine u Bosni i Hercegovini postojalo ukupno 29 banaka, dok je krajem 2016. godine taj broj smanjen na 23 banke. Razlog smanjenja banaka je činjenica da su neke od njih likvidirane zbog lošeg poslovanja, a druge su pak preuzete od strane većih banaka (veće banke su izvršile akviziciju). U tabeli 3., prikazan je broj banaka u periodu od 2010. do 2016. godine, u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj, gdje je evidentno navedeno smanjenje ukupnog broja banaka.

tržištaima ima mnogo više), te samim tim nije bilo mnogo prilike da investicije ne rezultuju željenim povratom (ili čak negativnim povratom). Osim toga, komercijalne banke u privatnom vlasništvu u Bosni i Hercegovini uglavnom imaju matice u nekoj razvijenoj zemlji na teritoriji Evrope (Raiffeisen bank – Austrija, Sparkasse – Njemačka, Ziraat banka – Turska), te je samim tim i utjecaj krize bio minimalan, zbog činjenice da su te banke mogle pokriti sve disbalanse u sektoru komercijalnog bankarstva u BiH, zbog činjenice da je Bosna i Hercegovina veoma malo tržište u odnosu na ostatak Evrope. Ovaj podatak podupire činjenica da je ukupan kreditni plasman u Bosni i Hercegovini 2016. godino iznosio preko 17 milijardi KM, što predstavlja samo 0,09% u odnosu na ukupan kreditni plasman u zemljama Eurozone (što

je ispod nivoa statističke greške).

Važno je napomenuti da je hipotekarna kriza imala dosta utjecaja u drugim ekonomskim sektorima, došlo je do smanjenja direktnih stranih investicija, došlo je do smanjenja izvoza, ali i uvoza, došlo je do povećanja stope nezaposlenosti, kao i do smanjenja realnog BDP-a, tako da se može reći da je hipotekarna kriza imala uticaj na Bosnu i Hercegovinu, ali da na sektor komercijalnog bankarstva nije imala veoma negativan utjecaj.

ANTIKRIZNE MJERE I TRENUTNO STANJE KOMERCIJALNOG BANKARSTVA BIH

Globalna hipotekarna kriza je imala veoma ozbiljne posljedice po nacionalne svjetske ekonomije. Zbog činjenice da je kriza oridinirala u Sjedinjenim Američkim Državama, i same posljedice krize je najviše osjetila ekonomija upravo te zemlje. Kriza je slabije dejstvo imala na nacionalne ekonomije Eurozone, ali ipak, negativne posljedice su bile primjetne u svim sektorima ekonomije, pa tako i u bankarskom sektoru. Osim navedenog, kriza se mnogo više osjetila u zemljama Azijskog kontinenta, zbog činjenice da su kineski, japanski i indijski investitori svoja sredstva investirali u američki bankarski sektor, u kojem je kriza i počela. Postkrizni period je obilježio i referendum koji je proveden u Velikoj Britaniji o tzv. „Brexitu“, odnosno o izjašnjavanju da li je stanovništvo saglasno za izlazak Velike Britanije iz Evropske unije. „Usporen ekonomski rast SAD-a početkom 2016. godine, i dalje niska inflacija kao i opasnost od izbijanja nove finansijske krize uoči britanskog referenduma o izlasku iz EU, utjecali su na odluku FED-a da zadrži postojeću monetarnu politiku. FED je njavio da će daljnji rast kamatnih stopa ovisiti o kretanju inflacije u drugoj polovini 2016. godine, međutim rezultati referenduma u Velikoj Britaniji najvjerojatnije će utjecati na odgađanje podizanja referentnih kamatnih stopa. Podizanje referentnih kamatnih stopa

u SAD-u bi najviše pogodilo tržišta u razvoju, s obzirom na to da bi došlo do pooštravanja globalnih finansijskih uvjeta, kao i do odljeva dijela kapitala iz zemalja u razvoju ka SAD-u. Nakon objave rezultata referendumu u Velikoj Britaniji, cijena zlata je zabilježila najveći skok od vrhunca globalne finansijske krize 2008. godine. Na dodatni rast cijene zlata mogli bi utjecati i smanjeni izgledi da će FED do kraja ove godine povećati referentnu kamatnu stopu.“

Ono što je bilo karakteristično za ekonomiju Evropske unije, osim Brexit-a, je finansijska i politička kriza Grčke, međutim Grčka kriza nije posljedica hipotekarne krize. „Tijekom 2015. godine Grčka je ponovo pala u recesiju uslijed političke nestabilnosti i nastavka mjera štednje, neizvjesnosti u pogledu postizanja sporazuma o finansijskoj pomoći sa međunarodnim kreditorima, te posljedično krize u bankarskom sektoru uslijed masovnog povlačenja depozita stanovništva. Grčka vlast je zbog krize likvidnosti bankarskog sektora bila primorana da uvede stroge kontrole kapitala i da privremeno zatvorи banke, što je predstavljalo dodatni udar na ekonomiju zemlje.“

Antikrizne mjere podrazumjevaju dvije skupine mjeru, gdje u prvu grupu spadaju mjeru nacionalnih privreda i politika, a u drugu grupu spadaju antikrizne mjeru na internacionalnom nivou (djelovanje MMF-a). Mjeru nacionalnih privreda za ublažavanje krize su se prije svega ogledale u provođenju mjeru ekspanzivne monetarne i fiskalne politike te državnim poticajima i finansijskoj pomoći nesolventnim finansijskim ustanovama. Kada je riječ o antikriznim mjerama na internacionalnom nivou, one su se ogledale uglavnom u mjerama koje je provodio Međunarodni monetarni fond (MMF) u smislu očuvanja monetarne stabilnosti država koje su bile pogodene krizom, na način da je MMF djelimično ili u potpunosti finansirao saniranje ekonomskih sektora pogodenih krizom.

Kada je u pitanju Bosna i Hercegovina, ekomska kriza nije narušila bankarski sektor naše zemlje, ali je znatno pogoršala

profitabilnost banaka. Uticaj ekonomske krize se većinom osjetio u drugim sektorima (smanjen obim vanjske trgovine, smanjenje realne proizvodnje i dr.). Činjenicu da bankarski sektor Bosne i Hercegovine nije bio toliko pogodjen krizom, za razliku od drugih zemalja, dokazuje i to da je tokom, ali neposredno i nakon završetka ekonomske krize nastavljena privatizacija banaka koje su bile u državnom vlasništvu.

Bankarski sektor Bosne i Hercegovine je znatno bio zaštićen i zbog činjenice da Centralna banka posluje po „currency board“ aranžmanu, koji podrazumjeva neopozivo fiksni devizni kurs i dezinflatornu monetarnu politiku. Kada je u pitanju sama državna regulativa, nisu donešene nikakvi zakonski okviri za zaštitu bankarskog sektora Bosne i Hercegovine. Entitetske agencije za bankarstvo nemaju nadležnost za ublažavanje efekata krize donošenjem zakonskih okvira, dok je jedini instrument kojim Centralna banka može uticati na monetarnu politiku Bosne i Hercegovine upravljanje obaveznim rezervama (povećavanje i smanjivanjem stope obaveznih rezervi, zavisno od stanja na tržištu).

Trenutno stanje komercijalnog bankarstva karakteriše najniža kamatna stopa na kamate i depozite od završetka rata, zatim ubrzani rast plasiranih kredita, kao i rast depozita u komercijalnim bankama. Kada je u pitanju struktura vlasništva, većina banaka koje danas posluju u bankarskom sektoru Bosne i Hercegovine su privatizovane. Bankarski sektor Bosne i Hercegovine se trenutno nalazi u stabilnom stanju, a država Bosna i Hercegovina ima stabilan kreditni rejting B (prema agenciji Standard&Poor's). Ono što bi trebalo biti upozorenje za bankarski sektor jeste količina nemamjenskih kredita koji se plasiraju. Iako za banke veća količina plasiranih kredita predstavlja pozitivnu stvar, činjenica jeste da može doći do povećanja udjela nekvalitetnih kredita, što može ugroziti poslovanje banaka, a ujedno je i alarm za državu da stanovništvo koristi nemamjenske kredite za finansiranje osnovnih životnih potreba.

ZAKLJUČAK

Komerčijalne banke širom svijeta, u najužem smislu, bave se kratkoročnim poslovima, odnosno mobiliju kratkoročne depozite (uglavnom stanovništva) i plasiraju kratkoročne kredite. Historijski razvoj komercijalnog bankarstva počinje čak 2000 godina prije nove ere u Asiriji i Sumeriji, a zatim i staroj Grčkoj i Rimskom carstvu. Prvi komercijalni bankari su bili trgovci koji su vršili usluge pozajmljivanja novca farmerima i trgovačkim putnicima, koji su prenosili robu i druga dobra između tadašnjih velikih gradova i država.

Veliki doprinos u razvoju komercijalnog bankarstva dao je razvoj informacionih sistema za brzu obradu podataka, odnosno IT tehnologije, koja je omogućila provođenje i obratu bankarskih naloga u velikom broju, ali i velike vrijednosti. Komercijalno bankarstvo u našoj zemlji, u toku svog razvoja, prošlo je kroz više faza, koje su oblikovale ono što danas imamo. Bosna i Hercegovina, kao zemlja u razvoju, bila je obavezna da provede ekonomske reforme, kako bi u konačnici ostvarila svoj politički i ekonomski cilj, a to je ulazak u Evropsku uniju. Te reforme utjecale su i na sektor komercijalnog bankarstva, koji je privatizovan u udjelu od 96,1% od ukupnog broj banaka do kraja 2016. godine. Nakon globalne hipotekarne krize, koja je snažno uzdrmala bankarski sektor na svjetskoj sceni, ali u određenom obimu i u našoj zemlji, u postkriznom periodu, povjerenje stanovništva u komercijalne banke se u znatnoj mjeri vraća. To dokazuje i podatak da je nakon hipotekarne krize količina depozita prvi put nadmašila količinu plasiranih kredita. Kamatne stope na komercijalne kredite imaju trend pada, ali treba naglasiti da isto vrijedi i za kamatne stope na depozite.

Danas... Sektor komercijalnog bankarstva Bosne i Hercegovine krajem 2016. godine u Federaciji BiH brojao je ukupno 15 banaka, od čega je jedna banka bila u pretežno državnom vlasništvu, dok je 14 banaka bilo u privatnom vlasništvu. U vlasništvu privatnih

bankama najveći udio imaju bankarske grupe i banke iz Austrije sa 41,2% (npr: Raiffeisen banka, Addiko Bank, Sparkasse Bank. i dr.), potom slijede Italije sa 15,5% (npr: UniCredit Bank, Intesa Sanpaolo Bank,) i Turska sa 13,5% (npr: Ziraat Bank), zatim Rusija sa 7,3% (npr: Sberbank) i druge zemlje, čiji je udio manji od 7% učešća. Ukupni prihod koje su banke ostvarile u 2016. godini iznosio je 969 miliona KM, što je za 6% više u odnosu na godinu dana prije. U Republici Srpskoj krajem 2016. godine posluje 8 banaka, od čega se sve u privatnom vlasništvu. U privatnom vlasništvu najveći udio imale su bankarske grupe i banke iz Austrije sa udjelom od 34,51%, zatim Italije 15,34%, potom slijedi Srbija sa 11,08% i Slovenija sa 10,18%.

Nakon turbulentnog perioda rata i globalne hipotekarne krize, te brojnih drugih eksternih i internih djelovanja na ovaj sektor naše privrede, danas se može reći da je komercijalno bankarstvo u našoj zemlji dosta stabilno, mada stagnirajući, zbog refleksije negativnih privrednih kretanja na isti.

- [10] <http://www.xe.com/currencycharts/?from=CHF&to=BAM&view=10Y>
- [11] <https://data.worldbank.org/indicator>
- [12] <https://data.worldbank.org/indicator/FR.INR.LEND?view=map>
- [13] Informacija o bankarskom sistemu Federacije BiH (2002 – 2008. godine);
- [14] Izvještaj o stanju u bankarskom sistemu Republike Srpske (2000 – 2008. godine)
- [15] Zaklan, D., Bankarstvo Bosne i Hercegovine, Ekonomski fakultet Univerziteta „Džemal Bijedić“, Mostar, 2012.
- [16] Zaklan, D., Monetarna ekonomija, Ekonomski fakultet Univerziteta „Džemal Bijedić“, Mostar, 2015.
- [17] Zakon o Agenciji za bankarstvo Republike Srpske
- [18] Zakon o osiguranju depozita Bosne i Hercegovine

LITERATURA

- [1] Finansijski izvještaj o stabilnosti Centralne banke BiH, 2015. godine.
- [2] Godišnji izvještaji Centralne banke dostupni na: <http://cbbh.ba/Content/Archive/36>
- [3] <http://cbbh.ba/Content/Read/13>
- [4] <http://ekonomija.ac.me/multimediaold/fajlovi/vijesti/2016/10/8316/8-privredni-ciklusi-20-i-24-10-2016.pdf>
- [5] <http://ekonomija.ac.me/multimediaold/fajlovi/vijesti/2016/10/8316/8-privredni-ciklusi-20-i-24-10-2016.pdf>
- [6] <http://ekonomija.ac.me/multimediaold/fajlovi/vijesti/2016/10/8316/8-privredni-ciklusi-20-i-24-10-2016.pdf>
- [7] <http://www.cbbh.ba/press/educajija/765#2>
- [8] <http://www.investopedia.com/articles/economics/09/financial-crisis-review.asp>
- [9] <http://www.thefreedictionary.com/economic+crisis>